

ศึกษาวิเคราะห์คำประชาธิปไตยกับธรรมาธิปไตย ตามทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ศ.พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ
ราชบัณฑิต

ความนำ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ประเภทปรัชญา สาขาวิชาศาสนศาสตร์ แห่งราชบัณฑิตยสถาน กล่าวถึง ประชาธิปไตยกับธรรมาธิปไตยไว้ในหนังสือ “ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ” (จุดบรรจบ : รัฐศาสตร์กับนิติศาสตร์)^{*} มีใจความว่า ประชาธิปไตย เป็นระบอบการปกครองแบบหนึ่งซึ่งหมายถึงอำนาจตัดสินใจในการปกครองอยู่ที่ประชาชน หรือเป็น ของประชาชน ส่วนธรรมาธิปไตยไม่ใช่ระบอบการปกครอง แต่เป็นหลักเกณฑ์การใช้อำนาจ ตัดสินใจอย่างหนึ่งของบุคคลที่อยู่หรือร่วมอยู่ในระบอบการปกครอง

ในทางพระพุทธศาสนา เกณฑ์การตัดสินใจมี ๓ อย่าง คือ การตัดสินใจโดยถือตนหรือ ผลประโยชน์ของตนเป็นใหญ่ เรียกว่า **อัตตาธิปไตย** การตัดสินใจโดยถือคนส่วนมาก หรือกระแส ความนิยมของคนส่วนมากเป็นใหญ่ เรียกว่า **โลกาธิปไตย** และการตัดสินใจโดยถือหลักการที่แท้ ที่เป็นความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เป็นใหญ่ เรียกว่า **ธรรมาธิปไตย** เช่น ในการเลือกตั้ง ผู้แทนราษฎร ถ้าทุกคนถืออัตตาธิปไตย หรือโลกาธิปไตย เป็นเกณฑ์การตัดสินใจ ก็จะไม่เจอ ประชาธิปไตย แต่ถ้าทุกคนถือธรรมาธิปไตยเป็นเกณฑ์การตัดสินใจ ก็จะเจอประชาธิปไตย

ปัญหาทางการเมืองการปกครองของไทยเป็นปัญหาเรื้อรังมานาน ยังแก้ไม่ได้จนถึงบัดนี้ แม้ได้แก้รัฐธรรมนูญหลายฉบับและเปลี่ยนรัฐบาลหลายรัฐบาลแล้วก็ตาม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก เราไม่เข้าใจลึกซึ้งถึง คำว่า **ประชาธิปไตยกับธรรมาธิปไตย** ดังที่ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวไว้เมื่อปี ๒๕๔๙ ก็ได้ ผู้เขียนจึงนำเรื่องนี้มาเสนอเพื่อพิจารณากันดูอีกครั้ง อาจเป็นแนวทาง นำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยที่ถูกต้องทางก็ได้

^{*} หนังสือที่ถอดเสียงการสนทนาธรรมระหว่างพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กับคณะบุคคลใน เครือข่ายองค์กรพระพุทธศาสนาที่ไปนมัสการท่าน ที่วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๔๙

ประชาธิปไตยคืออะไร

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ให้นิยาม คำว่า ประชาธิปไตย ไว้ว่า หมายถึง “ระบอบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่, การถือเสียงข้างมากเป็นใหญ่”

พจนานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๕๒) เก็บคำ democracy กับคำบัญญัติภาษาไทย คือประชาธิปไตยและอธิบายว่า

คำว่า democracy มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกโบราณ คือ demos หมายถึง ประชาชน และ kratos หมายถึง อำนาจปกครอง ดังนั้น ประชาธิปไตย จึงหมายถึงความถึง การปกครองที่ประชาชนเป็นผู้มีอำนาจปกครอง หรือการปกครองโดยประชาชน ในยุคปัจจุบันประชาชนไม่สามารถใช้อำนาจปกครองด้วยตนเองโดยตรงได้เพราะมีจำนวนมาก จึงต้องใช้ระบบการเลือกตั้งผู้แทน เพื่อใช้อำนาจแทนประชาชน

การปกครองระบอบประชาธิปไตยแบ่งออกเป็นหลายระบบ ที่สำคัญได้แก่ การปกครองระบบรัฐสภา (parliament government) การปกครองระบบประธานาธิบดี (presidential government)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในหนังสือดังกล่าวข้างต้นว่า

อำนาจตัดสินใจเป็นหัวใจของระบบการปกครองนั้นๆ ใครมีอำนาจสูงสุด นั่นคือตัวกำหนดระบบการปกครองนั้น

เวลาให้ความหมายเป็นทางการ เราพูดกันว่า ประชาธิปไตยคืออำนาจอธิปไตย (sovereignty) เป็นของประชาชน

จะพูดว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน หรืออำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน หรือจะว่าประชาชนเป็นใหญ่ในแผ่นดินก็ถูกทั้งนั้น ชาวบ้านฟังแล้วก็รู้สึกภูมิใจว่า ที่นี้พวกเขาเป็นใหญ่ละนะ อาจารู้สึกได้แต่ก็ดูเหมือนจะลอยๆ อยู่ มันไม่โยง ไม่บ่งชี้ไปถึงการปฏิบัติ

ที่บอกว่า ประชาชนเป็นใหญ่นะ เป็นใหญ่อย่างไร แคนี่ก็ยุ่งละ มันไม่ใช่แค่เป็นใหญ่อยู่โก้ๆ ถ้ามันโก้กับความเป็นใหญ่จะไปไม่ถึงประชาธิปไตยสักที

ถ้าพูดกันแบบชาวบ้าน เอาตรงที่ว่านี้ดีกว่า คือที่อำนาจตัดสินใจ (decision-making power) อันนี้จะเห็นทางปฏิบัติทันที

ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ยกตัวอย่างประกอบว่า ถ้าเป็นระบบเผด็จการ อำนาจตัดสินใจอยู่ที่บุคคลคนเดียว คือ ผู้เผด็จการ ถ้าเป็นคณาธิปไตย อำนาจตัดสินใจอยู่ที่คณะบุคคล

ผู้ปกครอง ถ้าเป็นประชาธิปไตย อำนาจตัดสินใจอยู่ที่ประชาชน ถ้าเป็นประชาธิปไตยแบบตัวแทน อำนาจตัดสินใจในการเลือกผู้แทน อยู่ที่ประชาชนทุกคน และอำนาจตัดสินใจในการปกครองอยู่ที่บุคคล ผู้รับเลือกเป็นผู้แทนของประชาชน ถึงตรงนี้ ท่านเจ้าคุณกล่าวเน้นว่า “ใครมีอำนาจตัดสินใจ ก็ต้องให้คนนั้นตัดสินใจบนฐานของธรรมธิปไตย”

ธรรมธิปไตยคืออะไร

ธรรมธิปไตย เป็นคำเก่ามีความหมายดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน **อาริปปเตยยสูตร** คัมภีร์ อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (พระไตรปิฎก เล่ม ๒๐) ซึ่งว่าด้วยอริปไตย ๓ คือ อุตตาริปไตย โลการิปไตย และธรรมธิปไตย พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องนี้เพื่อให้ภิกษุใช้สติปัญญาพิจารณา แล้วตัดสินใจจะชั่ว ทำดี ด้วยคำนึงถึงสภาวะหรือศักดิ์ศรีของตน (อุตตาริปไตย) ด้วยคำนึงถึงเสียงกล่าวนานของผู้อื่น (โลการิปไตย) หรือด้วยคำนึงถึงธรรม(ธรรมธิปไตย) ซึ่งทรงเน้นว่า เป็นวิธีที่ดีที่สุด ดังพระพุทธพจน์ ตอนหนึ่งว่า

“ภิกษุนั้นย่อมเห็นประจักษ์ว่า ‘ความเพียรที่เราเริ่มไว้แล้วจักไม่ย่อหย่อน สติที่ตั้งมั่นแล้ว จักไม่เลอะเลือน ภายที่สงบแล้วจักไม่กระสับกระส่าย จิตที่ตั้งมั่นแล้วจักมีอารมณ์แน่วแน่’ เธอยกธรรม เท่านั้นให้เป็นใหญ่ ละอกุศล บำเพ็ญกุศล ละกรรมที่มีโทษ บำเพ็ญกรรมที่ไม่มีโทษ รักษาตนให้บริสุทธิ์ ภิภษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า ธรรมธิปไตย”

ต่อมา เมื่อมีคำบัญญัติขึ้นใหม่เพื่อใช้แทนคำ democracy ในทางรัฐศาสตร์ ว่า ประชาธิปไตย ทำให้นึกถึงคำ ธรรมธิปไตย ว่า มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไรหรือไม่ และมีผู้นำไปตีความต่างๆ นานา บางคนเข้าใจว่า เป็นระบอบการปกครองแบบหนึ่ง

ประชาธิปไตยกับธรรมธิปไตย

ประเทศไทยปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ระบบรัฐสภา อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น ประมุข มาตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๗๕ จนถึงบัดนี้ (๒๕๕๕) มากกว่า ๘๐ ปี มีรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นบทกฎหมาย สูงสุด ที่จัดระเบียบการปกครองประเทศมาแล้ว รวม ๑๘ ฉบับ ฉบับที่ ๑ คือ พระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญ การปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ คณะราษฎร ซึ่งทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๕ เป็นผู้จัดร่างและได้ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๗) ทรงลงพระปรมาภิไธย ประกาศใช้ เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๗๕ ฉบับที่ ๑๘ (ฉบับปัจจุบัน) คือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ และอาจมี

การประกาศใช้ฉบับต่อไปอีก ทั้งนี้ เพื่อแก้ไข เพิ่มเติมให้เหมาะสมแก่สภาวะการณ์ของบ้านเมือง ที่เปลี่ยนแปลงไป หรือเพื่อให้เป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง ดังคำปรารภของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๐๐ ความตอนหนึ่งว่า

ร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่จัดทำใหม่นี้มีสาระสำคัญ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันของประชาชนชาวไทย ในการธำรงรักษาไว้ซึ่งเอกราชและความมั่นคงของชาติ การทำนุบำรุงรักษาศาสนาทุกศาสนา ให้สถิตสถาพร การเกิดทุนพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและเป็นมิ่งขวัญของชาติ การยึดถือระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขเป็นวิถีทางในการปกครองประเทศ การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ให้ประชาชนมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการปกครอง และตรวจสอบ การใช้อำนาจรัฐอย่างเป็นรูปธรรม การกำหนดกลไกสถาบันทางการเมือง ทั้งฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพตามวิถีการปกครองแบบรัฐสภา รวมทั้งให้สถาบันศาล และองค์กรอิสระอื่นสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้โดยสุจริตเที่ยงธรรม

รัฐธรรมนูญก็ดี กฎหมาย กฎ กติกา หรือระเบียบต่างๆ ที่ออกตามรัฐธรรมนูญก็ดี ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์เรียกว่า “กฎคนทำ” หรือ “กฎมนุษย์” เทียบกับกฎแห่งธรรมหรือกฎธรรมชาติ ดังที่ท่านอธิบายไว้ว่า

พูดถึงกฎเกณฑ์กติกานั้น มันไม่ใช่แค่กฎเท่านั้น เราต้องยอมรับว่า กฎเกณฑ์กติกาย่างเช่น กฎหมาย ก็เป็นธรรมอย่างหนึ่ง แต่เป็นธรรมชั้น ๒

กฎหมายเป็นธรรมชั้น ๒ หรือในระดับ ๒ คือในระดับสมมติ จึงต้องทำความเข้าใจว่า โดยพื้นฐานนั้น เรามุ่งเพื่อ “ธรรม” แท้ๆ ที่เป็นความจริงความถูกต้องตั้งตามสภาวะ หรือตามธรรมดาของมัน (ที่ว่าเป็นกฎธรรมชาติ)

แล้วบนพื้นฐานนั้น เพื่อให้ธรรมเป็นไปและบังเกิดผลต่อวิถีชีวิตและสังคมประสงค์ของเรา ให้มากที่สุด เราจึงพยายามตั้งกฎของมนุษย์ขึ้นมา เพื่อรองรับสนับสนุนธรรมที่เป็นกฎธรรมชาตินั้น และเราก็ยอมรับกฎของมนุษย์ที่รองรับสนับสนุนธรรมนั้น โดยเรียกมันว่าเป็น “ธรรม” ด้วย

นี่แหละจึงมี “ธรรม” ใน ๒ ชั้น หรือ ๒ ระดับ คือ

ธรรมแท้ๆ ในระดับตามสภาวะของมัน ที่เป็นกฎธรรมชาติ (เช่นในคำว่า “ธรรมสภาวะ”) กับ

ธรรมในระดับสมมติ ที่เป็นกฎของมนุษย์ (เช่นในคำว่า “ธรรม-ศาสตร์”)

แต่เราจะเห็นว่า หลายครั้ง จะด้วยปัญญาไม่พอ หรือด้วยเจตนาไม่ซื่อก็ตาม ปรากฏว่า กฎของมนุษย์ ที่เป็นธรรมจัดตั้ง (สมมติ) ไม่ตรงกับธรรมที่แท้จริง ไม่สื่อ ไม่นำไปให้ถึงธรรม จึงต้องมีการปรับแก้กฎของมนุษย์ เช่นกฎหมายนั้น

เรื่องกฎหมาย เช่นกฎหมายนั้น เป็นปัญหาที่ขึ้นอยู่กับเรื่อง ในแง่ปัญญาไม่พอ ก็หนักอยู่แล้ว ยิ่งในด้านเจตนา มนุษย์บางคนยังใช้เล่ห์กลมาจัดตั้งวางตรากฎหมายขึ้น ไม่ใช่เพื่อธรรม แต่เพื่อสนองประโยชน์ส่วนตัวโดยใช้อัตตาริปไตยเป็นต้น

เพราะฉะนั้น กฎหมายจึงไม่ใช่ว่าจะวางใจได้หมด และจึงต้องมีการตรวจตราปรับปรุงแก้ไขอยู่เรื่อย

เอาเป็นว่า ถึงอย่างไรมันก็เป็นเรื่องที่พิสูจน์กันได้ คือว่า ในแต่ละกรณี ชั้นที่หนึ่ง บุคคลนั้นมีเจตนาอย่างไร เขาก็รู้ชัดอยู่กับตัวเอง

ชั้นที่สอง สำหรับคนอื่นหรือในทางสังคม ก็พอเดาออก อย่างที่พูดกันว่า “กรรมเป็นเครื่องสื่อเจตนา” และในระบอบประชาธิปไตย เราก็มียุติธรรมและกระบวนการเพื่อจัดสรรโอกาสที่จะตรวจสอบและชี้แจงกันอีก

นี่มาดูในแง่การตัดสินใจ ที่เรามุ่งให้คนเป็นธรรมธิปไตย โดยเอาธรรมเป็นเกณฑ์นั้น แม้ว่าคนจะหลุดพ้นจากอัตตาริปไตยที่เอาแต่ตัว และหลุดพ้นจากโลการิปไตยที่ไหลไปตามกระแสออกมาได้แล้ว แม้ว่าเขาจะมุ่งเอาความถูกต้องตามธรรม แต่ก็มาเจอปัญหาอีกว่า ธรรมที่ว่านั้นคืออะไร แค่นั้น เพราะธรรมสำหรับแต่ละคน สำหรับแต่ละกลุ่มชน อาจจะไม่เหมือนกัน หรือไม่เท่ากัน

เพราะฉะนั้นจึงมีการเน้นว่า เมื่อท่านมาเป็นผู้ปกครองประเทศ ท่านจะปฏิบัติตัวอย่างชาวบ้านไม่ได้ จะเอาแต่กฎกติกาขั้นธรรมดาของชาวบ้านหรือแค่ธรรมของชาวบ้านไม่ได้ ท่านต้องปฏิบัติธรรมของผู้ปกครอง ที่มุ่งเพื่อให้สังคมประเทศชาติดีงามมีความสุขความเจริญ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประชาชน ท่านทำงานเพื่ออันนั้นหรือเปล่า หรือท่านยังวุ่นวายอยู่กับเรื่องประโยชน์ส่วนตัว นี่คนก็มองออก

ธรรมของผู้ปกครองคืออะไรบ้าง

ในทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมสำหรับผู้ปกครองประเทศมีหลายหมวด ล้วนส่งผลให้ผู้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดได้รับความสำเร็จสมประสงค์ หมวดธรรมที่สำคัญได้แก่

๑. พรหมวิหาร ๔ หมายถึงหลักธรรมประจำใจของผู้มีคุณธรรมเป็นพรหม หรือผู้ประเสริฐ หรือผู้เป็นใหญ่ มี ๔ ประการ คือ

๑.๑ เมตตา ความรัก ความปรารถนาให้ผู้อื่น(ผู้ใต้ปกครอง)มีความสุข ความเจริญก้าวหน้า

๑.๒ กรุณา ความสงสาร คิดช่วยเหลือเมื่อเห็นผู้อื่น(ผู้ใต้ปกครอง)มีความทุกข์ ความเดือดร้อน โดยคิดหาทางปลดเปลื้องให้พ้นทุกข์เดือดร้อน

๑.๓ มุทิตา ความพลอยยินดี เมื่อรู้ว่าผู้อื่น(ผู้ใต้ปกครอง)อยู่ดีมีสุข หรือ พลอยชื่นชมยินดี เมื่อเขาประสบความสำเร็จ หรือเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ไม่กีดกันริษยา

๑.๔ อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดด้วยชอบหรือชัง หรือวางใจเฉย เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นว่า เขาสมควรรับโทษ หรือรับผิดชอบตามสมควรแก่เหตุนั้นๆ เป็นต้น

๒. ราชสังคหัตถ์ ๔ หมายถึงหลักการสงเคราะห์ประชาชนอันเป็นข้อปฏิบัติของผู้ปกครอง ต่อผู้ใต้ปกครอง มี ๔ ประการ คือ

๒.๑ สัสสมณะ มีความฉลาดรอบรู้ในเรื่องการบำรุงธัญญาหาร(ของเกษตรกร)

๒.๒ ปุริสมณะ มีความฉลาดรอบรู้ในเรื่องการบำรุงส่งเสริมข้าราชการ

๒.๓ สัมมาปาสะ ผูกผสมรวมใจประชาชน (ด้วยการส่งเสริมสัมมาชีพให้คนจนตั้งตัวได้)

๒.๔ วาขไปยะ มีวาทาคูดตีมีใจให้เกิดความรักสามัคคีแก่ประชาชนในประเทศชาติ

๓. ราชธรรม ๑๐ หรือ ทศพิธราชธรรม คือ ธรรมของพระราชา กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดิน ควรประพฤติ หมายถึง คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง ธรรมของนักปกครอง มี ๑๐ ประการ คือ

๓.๑ ทาน การให้ คือสละทรัพย์สิ่งของบำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

๓.๒ ศีล ความประพฤติดีงาม คือสำรวมกายทวารและวจีทวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษาจิตดีคุณให้ควรเป็นตัวอย่างและเป็นทีเฝ้าระวังของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน

๓.๓ ปริจจาคะ การบริจาด คือเสียสละความสุขสำราญ ทรัพย์สมบัติ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๓.๔ อาชชวะ ความซื่อตรง คือซื่อตรงทรงสัตย์ใ้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๓.๕ มัททวะ ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัยไมเย่อหยิ่งหยาบคายกระด้าง ถือตัว มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ความรักภักดี แต่มีชาติยำเกรง

๓.๖ **ตปะ** ความทรงเดช คือ แผดเผากิเลสตัณหาให้เข้ามาครอบงำย่ำยีจิต ระวังยับยั้ง ช่มใจได้ ไม่ยอมหลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและการปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจให้บริบูรณ์

๓.๗ **อภิกโรธ** ความไม่โกรธ คือ ไม่กริ้วกราดลุอำนาจความโกรธจนเป็นเหตุให้วินิจฉัย ความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองชุน วินิจฉัยความ และกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตัวเอง

๓.๘ **อวิหิงสา** ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบบั่นกดขี่ เช่น เก็บภาษี ชูดริต หรือเกณฑ์ แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเริงอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ ผู้ใด เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๓.๙ **ขันติ** ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่าย เพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกข่มขู่กัณฑ์ด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอม ละทิ้งกรณียกิจที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

๓.๑๐ **อวิโรหะ** ความไม่คลาดธรรม คือ วางตนเป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ไม่มี ความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำที่ตีร้าย ลากสักการะ หรืออัญจรรมณ อัญจรรมณีใดๆ ตั้งมั่น ในธรรมทั้งส่วนยุติธรรมคือความเที่ยงธรรม และนิติธรรมคือระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีดีงาม ไม่ประพฤดิให้คลาดเคลื่อนวิบัติไป

๔. **จักรวรรดิวัตร ๑๒** ข้อปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ หมายถึง ธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง มี ๑๒ ประการ คือ

๔.๑ **อนุโตชนสูมี พลกายสูมี** คຸ້ມครองสงเคราะห์แก่ชนในพระราชฐานและพยุหเสนา

๔.๒ **ขตติเยสุ** แก่กษัตริย์เมืองขึ้น หรือผู้ครองนครภายใต้พระบรมเดชานุภาพ

๔.๓ **อนุยหุเตสุ** แก่กษัตริย์ที่ตามเสด็จ คือเหล่าเชื้อพระวงศ์ผู้เป็นราชบริพาร

๔.๔ **พราหมณคหบดีเกสุ** แก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย

๔.๕ **เนคมชานปเทสุ** แก่ชาวนิคมและชาวชนบท คือราษฎรพื้นเมืองทั้งหลาย

๔.๖ **สมณพราหมณเสสุ** แก่เหล่าสมณพราหมณ์

๔.๗ **มิกคกุเขสุ** แก่เหล่าเนื้อและนกอันพึงบำรุงไว้ให้มีสืบพันธุ์

๔.๘ **อธมมการปฏิกุเขไป** ห้ามปรามมิให้มีความประพฤติอันไม่เป็นธรรม

๔.๙ **อธนาหิ ธนาหุปปทานิ** เจือจางทรัพย์ทำนุบำรุงแก่ผู้ขัดสนไร้ทรัพย์

๔.๑๐ สมณพราหมณ์ อุปสงกมิตวา ปัญหาปุจฉนํ ไปสู่หาสมณพราหมณ์ใต้ถ้ำ
อรรณพฤษณา

๔.๑๑ อธมมราคสุส ปหานํ เว้นความกำหนดในกามโดยอาการไม่เป็นธรรม

๔.๑๒ วิสมโลกสุส ปหานํ เว้นโลกกล้า ไม่เลือกว่า ควรหรือไม่ควร

จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการนี้ อรรถกถาจารย์แบ่งซอยและเพิ่มเติมจากที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในจักกวัตติสูตร ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (พระไตรปิฎก เล่ม ๒๐) ซึ่งมีเนื้อความดังนี้

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ย่อมไม่ทรงให้จักรที่มีไช้ของพระราชามุนไป”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรเป็นราชาของพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ธรรม” เป็นราชาของพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา แล้วตรัสต่อไปว่า

๑. พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชาในโลกนี้ ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองชนภายใน^๒ โดยธรรม

๒. พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองพวกกษัตริย์ ผู้ตามเสด็จ กำลังพล พราหมณ์ คหบดี ชวานิคม ชาวชนบท สมณพราหมณ์ สัตว์จำพวกเนื้อ และนกโดยธรรม

๓. พระเจ้าจักรพรรดินั้นแลผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครอง ชนภายใน พวกกษัตริย์ ... กำลังพล ... พราหมณ์ คหบดี ... ชวานิคม ชาวชนบท ... สมณพราหมณ์ ... สัตว์จำพวกเนื้อ และนกโดยธรรม แล้วจึงให้จักรมุนไปโดยธรรมเท่านั้น จักรนั้นใครๆ ที่เป็นมนุษย์เป็นข้าศึก และเป็นสัตว์มีชีวิต ให้มุนกลับไม่ได้

^๒ ธรรม ในที่นี้หมายถึงกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ จัดเป็นราชาของพระเจ้าจักรพรรดิ อัง.ติก.อ. ๒/๑๔/๘๗)

^๓ ชนภายใน ในที่นี้หมายถึงพระมหากษัตริย์ พระราชโอรส และพระราชธิดา (อัง.ติก.อ. ๒/๑๔/๘๘)

^๔ จักร ในที่นี้หมายถึงอาณาจักรที่พระเจ้าจักรพรรดิให้มุนไปด้วยธรรม คือกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ อันใครๆ จะให้มุนกลับโดยไม่ให้มีกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการไม่ได้ (อัง.ติก.อ. ๒/๑๔/๘๘)

บทสรุป

ทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ดังกล่าวมา ชี้ให้เห็นว่า ธรรมธิปไตย แม้ไม่ใช่เป็นระบอบการปกครอง แต่ก็ยังเป็นปัจจัยสำคัญช่วยให้การปกครองทุกระบบบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายได้ ระบอบการปกครองของเรา คือประชาธิปไตย ที่เริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๗๕ จนถึงบัดนี้ ก็ยังไม่เป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง จึงควรให้การศึกษาและพัฒนาประชาชนโดยให้นำหลักธรรมธิปไตย มาใช้เป็นเกณฑ์ การตัดสินใจในการเลือกผู้แทนราษฎร และ ผู้แทนราษฎรทุกคนควรนำหลักธรรมธิปไตย มาใช้เป็นเกณฑ์การตัดสินใจในการใช้อำนาจอธิปไตยแทนประชาชน ประชาธิปไตยของไทยจึงจะพัฒนาเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงได้

การจะพัฒนาประชาชนและนักการเมืองให้มีความเป็นธรรมธิปไตยนั้น ควรสนับสนุนส่งเสริม ให้ปฏิบัติตามหลักธรรมของผู้ปกครอง ดังกล่าวมาเพราะเป็นหลักธรรมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระธรรมิกมหาราช ทรงปฏิบัติอยู่เป็นประจำ นับแต่วันที่เสด็จขึ้นครองราชย์ ดังพระปฐมบรมราชโองการที่ว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” และทรงแนะนำพร่ำสอนพสกนิกรของพระองค์ ผ่านทางพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสในโอกาสต่างๆ มากกว่า ๒๐ ปีแล้ว

เอกสารอ้างอิง

- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : คณะผู้ศรัทธาร่วมกันจัดพิมพ์เป็นธรรมทาน, ๒๕๔๖.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : คณะศิษย์พิมพ์ถวาย เนื่องในมงคลวารอายุครบ ๖๐ ปี พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๒.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ** (จุดบรรจบ : รัฐศาสตร์ กับ นิติศาสตร์). กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๙.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. “จักกวัตตีสสูตร” และ “อาธิปไตยยสูตร” ใน **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๒๐**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๒.
- _____ . **พจนานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๒.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๐.